

ACC. N:o M. 14898: 1-13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Skåne Upptecknare: Sigfrid Svensson, Höör
Härad: Frosta Berättare: " "
Socken: Höör Berättarens yrke: f.d. vagnsmakare
Uppteckningsår: 1960 Född år 1880 i Höör

Höstselsdor. s. 1-13.
(silhuettbilder s. 9-13.)

N:o. 169

4/3-60.

Skriv endast på denna sida.

HÄSTSELDON

Frågelistan avser den nutida hästselen, delvis dock under jämförelse med äldre former.

Bogträn

1. Hur kallas bogträn på Eder ort: bogträn, lokor, lokträn, selaklavar, bogskidor, okträn osv.
2. Liknade de bogträn som senast var eller fortfarande är i bruk på Eder ort närmast fig. 1 eller fig. 2. - Är anordningen för bröstremmen nedtill som fig. 1, dvs järnbeslag, som på ena träet bildar en ögla och på det andra ett hak, över vilket den färdigspända remmen krängdes vid selningen? Eller utgöres bröstbindslet av en kedjelänk med krok som fig. 2. - Hur är dragremmarna fästade, är det hål genom bogträna från kant till kant genom vilka dragremmarna trädas med ena hälften genom hålet och andra hälften utanpå bogträet (fig. 1) eller förekommer små järnhyskor som fig 2.
3. Hur kallas dragremmen, dragläder, dragåder, drätta, drotta, rom osv.
4. Är bogträna flata på baksidan eller halvrunda och förtjockade på mitten?
5. Är dessa sentida bogträn utrustade med fasta stoppningar eller använder man lösa putor? Hur kallas fasta stoppningar? Loker. Hur kallas lösputor: bossa, lösbossa, ringputa, krans, bogträpäls, halsduk, selaputa, lösbon, buogkuppin, loka osv.
6. Anses den lösa putan vara senare än fasta stoppningen. Vet man när den lösa putan kom i bruk och från vilket håll.
7. Hur är lösputan konstruerad, göres den i ett stycke som är ihopböjt till en ring eller tillverkas den i två delar som är sammankopplade med varandra vid de öppna ändarna. Eller har lösputan formen av en sammanhängande ringformig dyna med tjock kant eller valk fram till. - Även uppgifter om materialet om det är av

skinn, tys; stoppning av halm, hår osv, är av stort värde.

8. Har lösputa av filt förekommit? Är den gammal? Namn?
9. Anbringas lösputan lös på hästen eller är den fastsatt vid bogträna? Med remmar och spännen kring träna? Eller genom korta remstumpar som spikas fast vid bogträna?
10. Har olika typer av bogträn uppkallats efter sin förmodade härkomst- eller invandringsort, t.ex. värmlandslokor, jämtlandssele, skånska-, halländska bogträn osv.?
11. Vad är värmlandssele? Har den använts, när kom den i bruk och i vad skilde den sig från andra selar?

Däckel

12. Hur heter den detalj i hästselet som sitter på hästens manke och uppår skaklar, kärrarmar eller draglinor: däckel, däck, kåpa, selakappa, selkrok, selbåge, selhuvud, ranke, selaranka, orv, selrv, selbukt, ryggträ, sadel, silakacke, hövre osv.? Ifall flera namn förekomma ange vilka som äro äldre och vilka yngre. Eller avsåg man med olika namn olika konstruktioner?
13. Vilken är den däckel som nu är eller senast var i bruk på Eder ort, består den av två stoppade putor, sammanhållna av en kort järnbåge, varå putorna kan leda? Eller utgöres däckeln av en bred, skinnklädd järnskena eller läderrem med en dyna på vardera sidan mot hästryggen? Hur gamla är dessa däckelformer på Eder trakt? Användas de till både åk- och arbetsselar? Avser namnet däckel möjligen just dessa former?
14. Beskriv de däcklar eller selkrokar som tidigare ha varit i bruk på Eder ort. Var de av järn? Med fasta eller ledande klackar (kläppar, klampar, selapungar)? Varklackarna stoppade eller har man använt lösa ryggputor? Kommer man ihåg däcklar av trä, ben eller horn? Hur var dessa konstruerade?
15. Hur kallas de remmar (tidigare ibland kedjelänkar) som löpa från vardera ändan av däckeln ned i selringarna och uppåra skaklar eller draglinor: upphållsremmar, upphänge, upparå, uppinne, uppstälära osv.?
16. Använder man förbindelseremmar mellan betslet och däckeln för att hålla hästens huvud lagom högt? Både i åk- och arbetsselar? Är bruket gammalt? Hur kallas dessa remmar: stuptygel, oppstans-

tygel, snöppeltöm?

17. Använder man förbindelsereummars mellan bogträns och däckeln? Hur kallas dessa? Stretremmar? Hur gammalt är detta bruk?
18. Har springgjord förekommit (remmen under hästens buk från ena kanten av däckeln till den andra för att hindra däckeln glappa på hästryggen)? Hur kallas den: springgjord, ränngjord, tvångsgjord, bröstgjord, stänggjord, selgjord? Är springgjorden i bruk sedan gammalt? Användes den även på arbetssele?
19. Har svansrem eller ryggstycke (rumpa, rumpeläder, lännastreck), remmen från däckeln längs hästens rygg, alltid förekommit? Hur kallas det parti som ligger under hästens ^{svans:} svanskappa, rumpetång, rumpkavel? Har det hänt, att det sistnämnda partiet av svansremmen utgjordes av en kort trädavel?
20. Förekommer baksele eller hindertyg (bakgjord, byxor, broker, lännastrek, strek, stryksele, ravsele, selje osv.)? Vid arbets- eller åksele eller båda delarna? Är den gammal på Eder ort? Ange dess namn, beskriv den i korthet och ange hur och var den är fastsatt vid den övriga selet.

Selring med tillbehör

21. Hur heter den järnring vid vardera sidan om hästen vid vilken uppehållsremmar från däckeln och dragremmar från bogträna var fastgjorda: selring, ale, ålring, årdring, drottring osv.?
22. Har under denna ring använts någon skyddande puts? Eller trätrissa? Namn?
23. Hur kallas den förbindelselänk varmed skakeln fästades vid selringen: årda, åle, ala, ahlmärla, selåra, selöra, seltunga, selstamp, selsinka, selhasp, selakorra, dragstamp, knappåder osv.? Var denna förbindelselänk, som således var avsedd för att trädas i hålet på skakeländan och fästas med selpinne på utsidan, alltid av järn? Eller var den i äldre tider av läder? Beskriv anordningen och gör enkla skisser.
24. Hur heter den pinne som man fastlåste skakeln med: selpinne, selasticka, selknäppe, selaknapp, selakack, snavesticka, knavricka osv.? Var den av trä? Sedan av järn? Var den i äldre tider av ben?

25. Var selringen i bruk så länge som draghästen överhuvud användes? Är den fortfarande i bruk? Eller ersattes den enkla, runda ringen sedan med ett stort spänne? Hur kallas det? Användes sådana spännen måhända endast till åkhästar eller parhästar? Hur fastsättas skaklarna och draglinorna vid dessa spännen?
26. Kommer man ihåg att man i stället för selring eller spänne i äldre tider använt ett vinkelböjt stycke av trä eller ben (horn), s.k. selknä, bogskott osv.?
27. Har det förekommit att man varken använt selring, selknä eller spänne utan spänt fast dragremmar från bogträna direkt vid skakeländarna? Om så varit fallet beskriv noga tillvägagångssättet.

Huvudlag och tömmar

28. Hur kallas huvudlaget: huvudlag, huvudstol, betsel osv.?
29. Hur kallas den delen på huvudlaget, som lägges i hästens mun: betsel, träns, mil, munbit osv.? Har man kännedom om tränsar med två vinkelböjda sidstycken av ben, horn (även gethorn) eller trä, förenade genom en rakstång, munkavel, av trä eller ben?
30. Har man använt kapson, dvs. ett böjt järn över hästens nosben i stället för betsel?
31. Av vilka delar består en enkel tön och hur kallas den: tön, tät, fitsar, eisar?
32. När kom korstömmar för parhästar i bruk?
33. Vilka partömmar hade man innan korstömmarna kommo i bruk? Använde man vanlig enkeltön som fästades vid betslet på vardera yttersidan av spannet, medan hästarna sammanbundos med varandra vid innersidan av betslen med kort rem eller tät? Hur kallades detta mellanbindsle: mellantön, meltön, milåstot osv.? - Har i stället för rem eller rep använts mellanlänk i form av träkavel med hål eller knäpphake vid vardera ändan? Beskriv anordningen.
34. Var det någon skillnad i användningen av korstömmar och senast beskrivna enkla partömmar? Korstömmar endast vid finare åkning, enkla partömmar vid lastkörning och körsning i jorden?
35. Har det hänt att man kört draghästen utan tön och att den i stället letts i grimskaftet?

36. Har det hänt att körkarlen ridit på draghästen och på så sätt lett den? Vid vilka tillfällen har sådant förekommit?

Olika seldonstyper

37. Har bröstsele eller bringsele förekommit, en anordning vilken är lagd omkring hästens bringa och vari han drar i stället för bogträn?

38. Användes bröstselen allmänt eller endast vid vissa tillfällen, t. ex. när hästen blivit selbruten eller endast vid särskilda körslor osv.?

39. Är bröstselen gammal? Kan man konstatera att dess användning ökats under den senare tiden eller tvärtom?

40. Beskriv en typisk bröstsele och namngiv dess olika delar.

41. Äro parselar eller stångselar i bruk? När började de användas? Vilka förändringar av den gamla seldonstypen åstadkommo stångselarna? Fästen för stångkoppel vid bogträna? - Användes stångselar företrädesvis vid finåkning eller även vid arbetskörning?

42. Känner man till kollerselar? När kom dessa i bruk, i vad skilljer de sig från andra selar? Användes de endast vid finåkning?

43. Har man i hästselen använt bjällerkransar och klockor av olika slag? Endast i helgdagsselar? Beskriv dem, ange namn och plats för dem. Brukades sådant endast på vintern?

Bogsträn

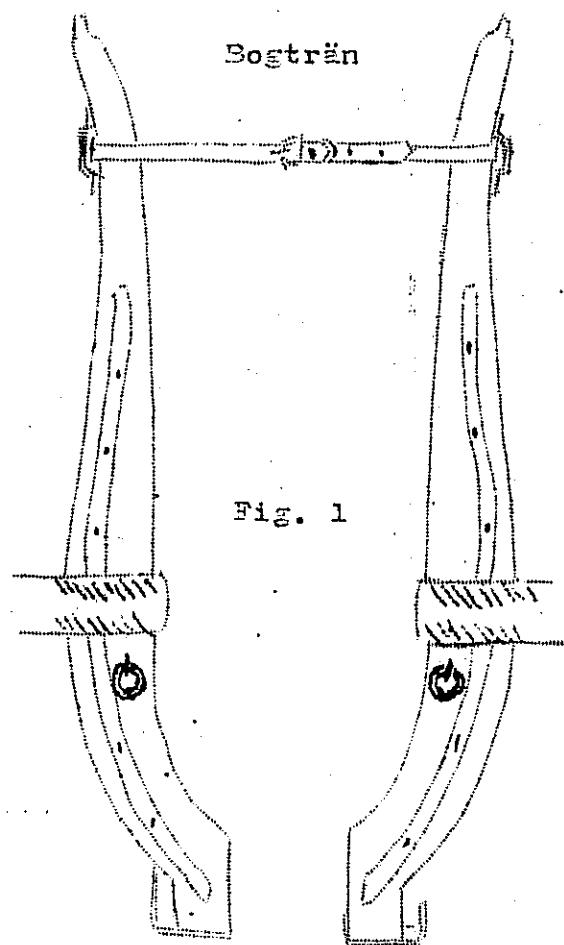

Fig. 1

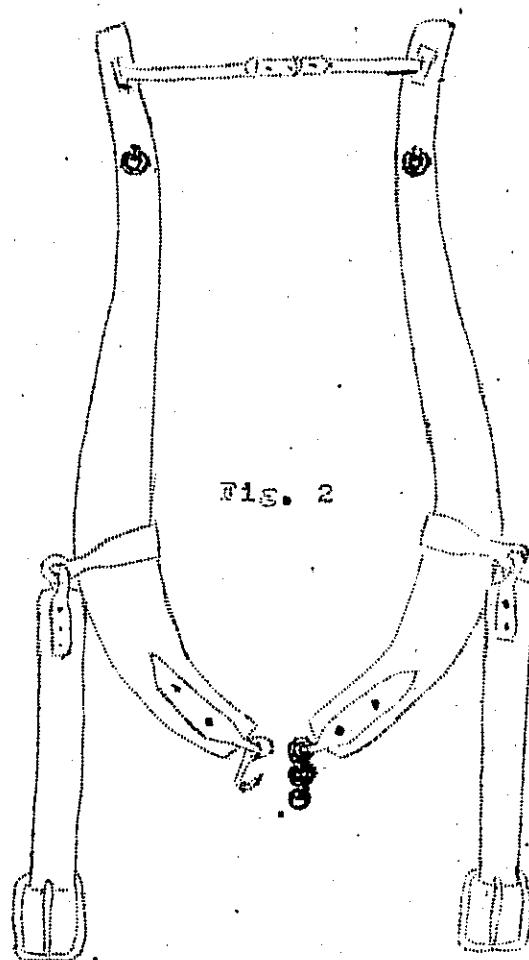

Fig. 2

10.12.1959.

HH

Angående relar med alla därtill hörande detaljer såsom alla slags bogtråm m. m. Bogträds specialist har jag varit förr då det var frågan efter sådan vara (nu är den tiden förbi) har varit med om att fabriera fem olika typer av bogtråm, Norska lokor hållade vi en sorts runputtsade rätt grova arbetsträ, andra grova flata arbestrå som gick under namnet slätbogträ aldelesflata på undersidan, där fick en hel stoppad krans under med en rund surst i innerkant som höll bogtråna på sin plats, med en kättinglänk i underkant på bogtråna för att hålla dem samman i bröstet. (En smed i Killeborg i Småland var specialist på all slags bogträ smide, smäckert men starkt) Det lönade sig att sätta bogtråna för beslag till Småland dom var så billiga så frakten var betald med prisskillnaden, och så mycke bättre arbete. De stora lösa kransarna var ju stoppade av halm i grov intervär utväntigt, hästarna mådde bra av den typen dom som gick i hårt arbete dag efter dag, som vid

höstplöjning, då var filt under bogtråna sämre där
blev djuren svetta under filtten, blev dom då inte rick-
tigt shötta blev dom ofta brutna, hade då lantbrukaren
ingen bröstsel att byta med ett par dagar fick hästen
stå på stallen till han blev läkt, annars var bröstselar
ingenting att rekommendera i arbete, men vid sådana
tillfällen var dom bra, dom passade bäst för liggare hör-
slor på vägarna där var dom lätt å nätta, vid styvare
hörslor klämde dom ihop brösten på hästen.

Dom stora kransarna var i regel hela å samanhängande
i nacken å fästes i kop med en rem i brösten, lösputan
är oftast fastsatt med remmar om bogtråna, värmelands
eller jämtlands selar vet jag inte, dom har talat om här
men skånska eller slabba selar har vi haft här, stat-
selar kallade man dom finaste, däckslarna till finare
selar var oftast utan en flat järnbäge som var klädd
med skinn och fasta putor som var stoppade med nöthår
mot hästens rygg, åvanpå var fasta ringögler för tömmen.

Olika däcklar förekommer vid olika härlor, dom som med en järnbygel över hästens rygg fasthåller ett par rörliga stoppade putor, användes mest i arbete, i min ungdom förekom det att vagnsmakarna fick beställning på sådana ryggputor utanträ, så vi hade en viss modell för sådana och dom påstod att hästarna mätte bra av dom, å så var dom mycket billigare, den breda skimpläddajärn shenan har tillkommit mycket senare på denna orten och användes till att börja med enbart för vagnsselar. Numera tar dom vad selar dom har om det finns någon häst i stallen att lägga den på, sedan är tiden, De remmar som löpa från vardera ändan av däckeln ned i sebringarna kallas upphållsremmar, förbindelsremmar från brett å bort i däckeln för att hålla hästens huvud lagom högt, användes inte i arbete, dessa remmar kallas stuptyglar, remmar från bogträ till däckel användes mycket sällan, då shall det vara på hästar som är illa vuxna å hänger med halsen så bogträna har svårt att sitta på sin plats, dessa kallas strelremmar.

Springgjord förekommer på alla selar både till arbete i vagnselar, svansrem eller ryggstycke användes sällan i arbete, den del som ligger under hästens svans hallas för svanskappa eller rumpetång, denna del har jag aldrig hört vara utsöv trä, baksle eller hindertyg med med lämnastreck var fastgjord i selaringen men användes inte i arbete, den ring som sammanhåller dragrem däcket å bukjord hallas för selaring och under denna ring användes ofta ett stycke plattläder eller en tunn dyna stoppad med vinborst för att hindra att hästen blir skarad av alla söljer å ringar, den hallas ofta ringputa. Selöra hallas den förbindelselänk som shakeln fästs med vid selringen och träddes genom shakeln, den var alltid av järn, å flat, med ett rätt kraftigt hål, som man trädde en träpinne igenom sedanför att hålla shakeln intill hästen i översta änden var uttald en knapp å nederändan ett par småhål som man trädde en läder rem i så den inte skulle hoppa av.

Nuvarande användes mest shakelremmar som trådes in i om selringen och sedan runt om shakeländan, shakeln har en järnkrampa under till som remmen trådes igenom om det inte finns hål i shakeln, draglinorna fastsättes i selringen eller i det grava spänne som är fast i draglädret i detta spänne är en grov torn som trådes igenom linan som sedan trådes igenom ett par slyjor i draglädret, Linor av läder användes sällan utan till fisare hörslor annars är det tåg eller replinor, vars ändar är försedda med läder, i övre ändan med hål för spåntorn å i nedre, en järnring så att man gör en öglå utav linan som man lägger om hammelen, sedan finns det kåttinglinor, dom är ju lätt att anbringa både uppe å nere, mån till vagnshörsor är dom skrammliga, så dom användes mest på lantbruket. Här minns jag inte att man använt något trästycke eller ben i stället för selring eller spänne ej heller att man fastsatt shaklarna direkt i bogträna, Mån i äldre tider har jag hört

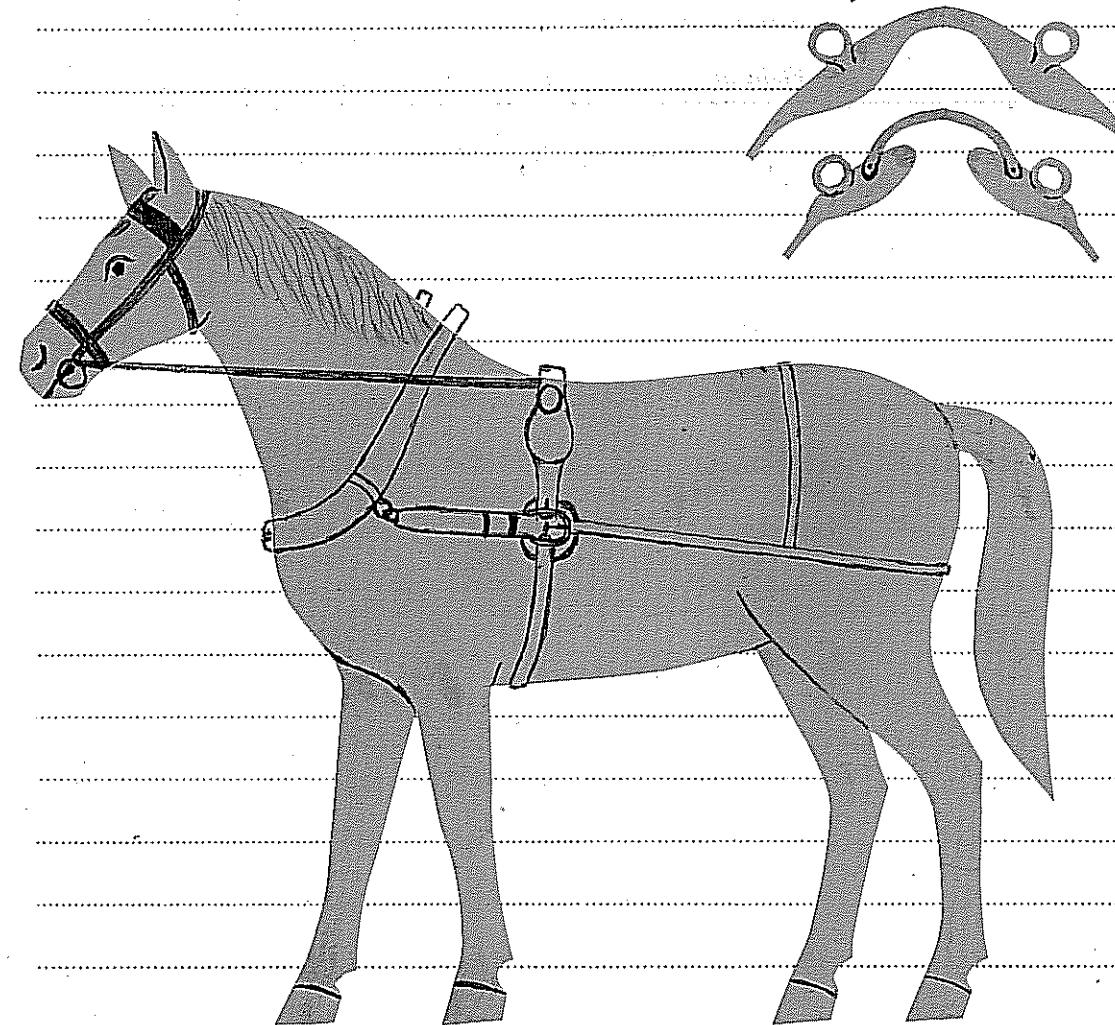
gamla tala om att i skogen använde dom hästar att draga fram timmer till barvågar eller vattendrag, enbart med en rem om hästens hals som sedan förtalte mällan frambenen på hästen, denna rem var av råhud å ganska bred, hästen leddes i huvudet, så hörvennen gick före, så var det en man med ett nätt järnspett å en rånsnara av hättling med en krok av plattjär som dinaremlina lades om, sedan denna snara var fastgjord om stockändan, där hallar vi huvudlaget i regel huvudstol, å den del som hästen har i mun hallar vi betsel å dom kan vara av många typer, kapson användes oftast till hingstar som var svåra att hålla, eller också en hättling under hakan å då var dett vingkel påbettet som gerde värkan om man behövde hålla hart så klämde hättlingen åt, å på så vis jalp till att hålla styr på en bångstyrri föle, En vanlig tåm består av två delar huvudtåm å handtåm, horståm för parhästar har varit i bruk så länge jag kan minnas, Jag har sett ekipage med två hästar som kördes utan horståm, men fyra

handtömmar men det var också en skolad hush så där får nog träning å vana till, att hästen leds i grimskaft i stället att höras med töm händer ofta vid framförsling av timmer i shogen, att körkarlen sittit på hästryggen i stället för att gå å tygla den,shedde oftast då dom om hästarna plöjde på sanka markor å då hade i regel hästarna tråsho på hovarna för att hålla sej uppe, en sådan tråsho för häst var en tråplatta på $1\frac{1}{2}$ " tchlek och 8×9 " i fyrhant med någt rundade hörn, å en järnklam att spänna över hästhoven, men det fick gå sakta å varligt. Detta allt sedan oxarna tagit slut, annars var de dom som fick gå i blåtmakor. Bröstelen är nog äldre än bogträselen, har försökt att framställa både bröst å bogträselar som dom ser ut då hästarna är påslade, gäntte ett par bogträts typer. Stångselar har använts här så länge jag minns å brukas både i arbete och finhöning. Jag har nog glömt att tala om att på humud laget kallades pannremmen för stjärnband å var oftast

utan rätt bred olikfärgad rem, varje gård hade sina
färgar så man kunde se på stjärnrennen var shipaget
hade hemma. På vintern förr hörde mänskor alltid
i släde å då var det i lag påbjudet att hästen skulle ha
någonsorts bjälta eller klocka så man kunde höra när
dom kom så man kunde veta att hålla sig undan för
det jick i regel bra mycke fortare med släda än vagn.
En tid hade vi massiva gummiringar på finare åkdon
som på giggar dockats landsier pannvagnar m. f.
järnringen om hjulen var av sjärn så där var plats
för en massiv gummiring följden blev att dessa åkdon
jick mycke tyrt så där var det också lag på att hästen
måste ha någon sorts bjältså å då i regel blev det en
liten fin silverklocka fastjord i däckeln på selen, en
fin spröd klang, för släde var det ofta en hel kran
med bjältror. Hade dom då släparti som vi hallade
det, ett tjugotal släder efter varandra varje släda hade
ett vitt nät från hästen bort över frampartiet på släden å alla
hästar fulla med bjältror, å så hördes det runt samhället, å så bal å kallas.

ACC.-N:o M. 14898:9.

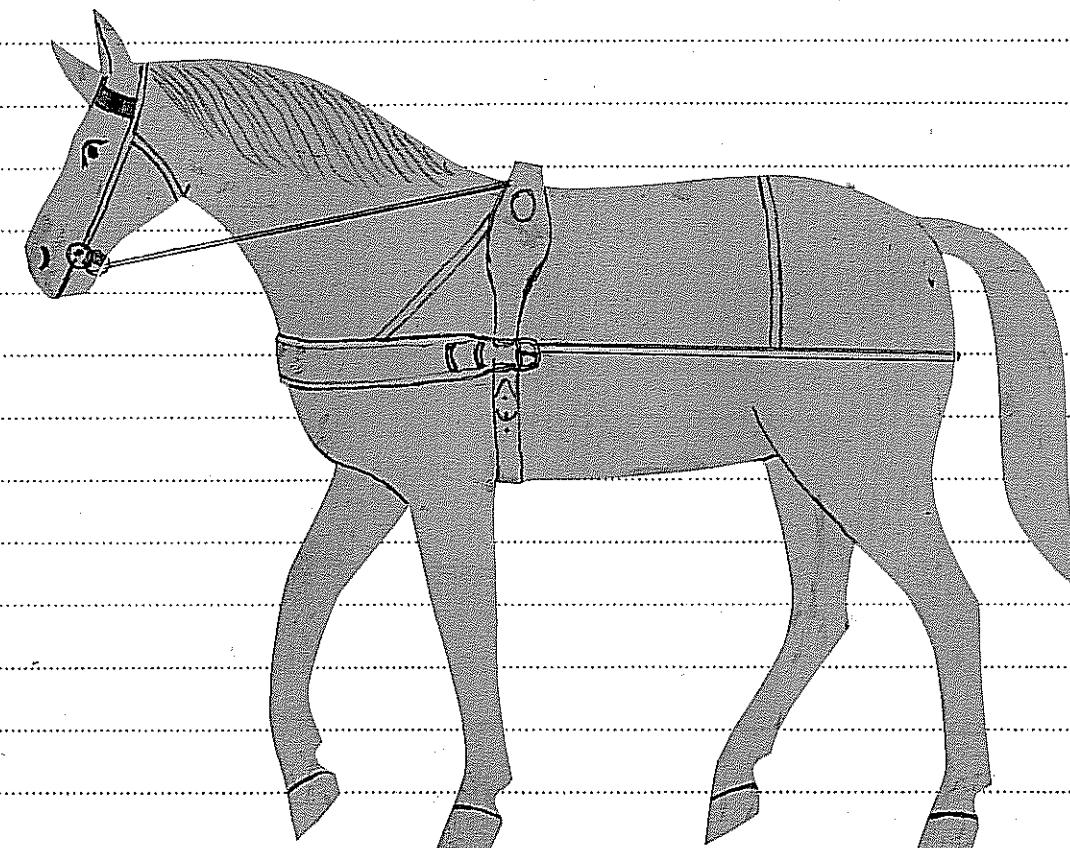
Olika typer på däcklar

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

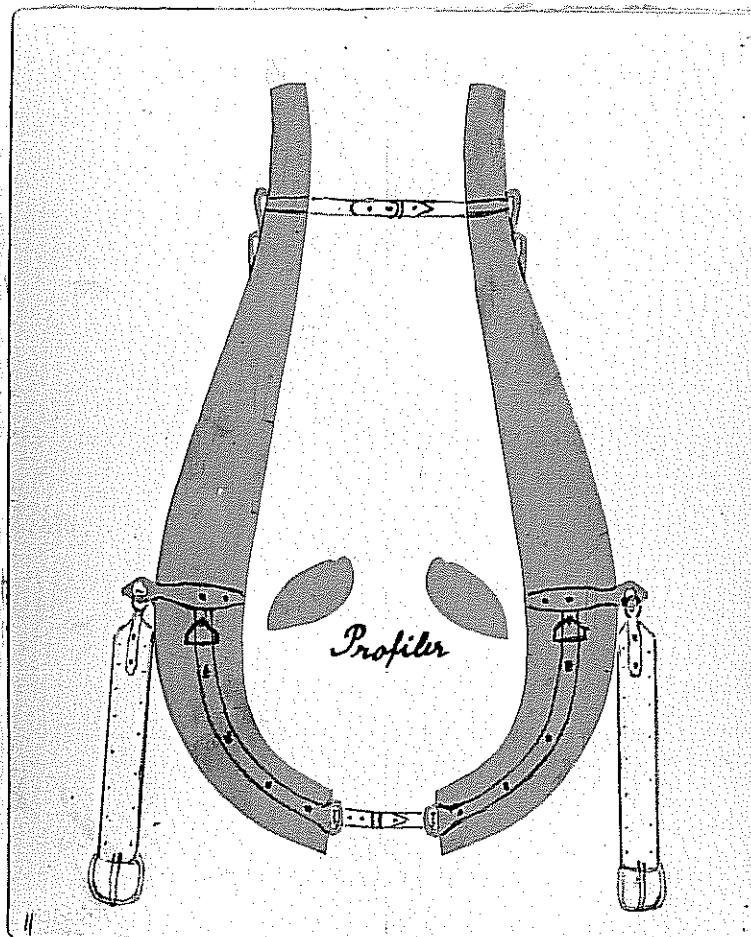
ACC. N:o M. 14898:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

M.14898://

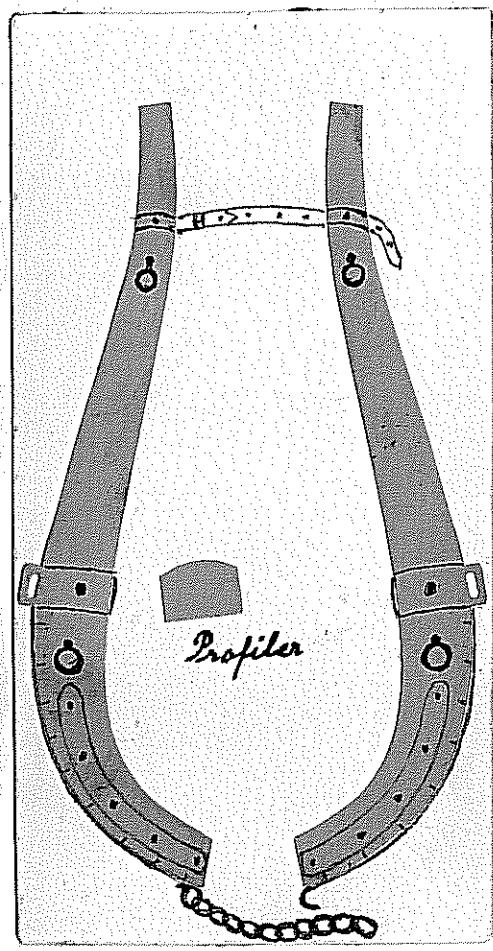
FOLKLIVSARKIVET
LUND

Stoppade bogträ med infält beslag å lösskruvbara stångkoppelöglor stoppningen är av nöthår bogträna är halvrunda och förtjockade på mitten å ganska smäckra upptill, dragremmen är fast i bogträdet med beslaget villket framgår av skissen, beslaget i kröken är nerfält, å ligger gämt med ytan, så att där syns inget sedan träet är målat å lackerat.

Den lösa putan har tillkommit senare den första som jag såg var i början på seklet, å kom nog från Danmark, straks jag mins körde dom med bara bogträ utan stoppning.

Sigfrid Svensson, 1960

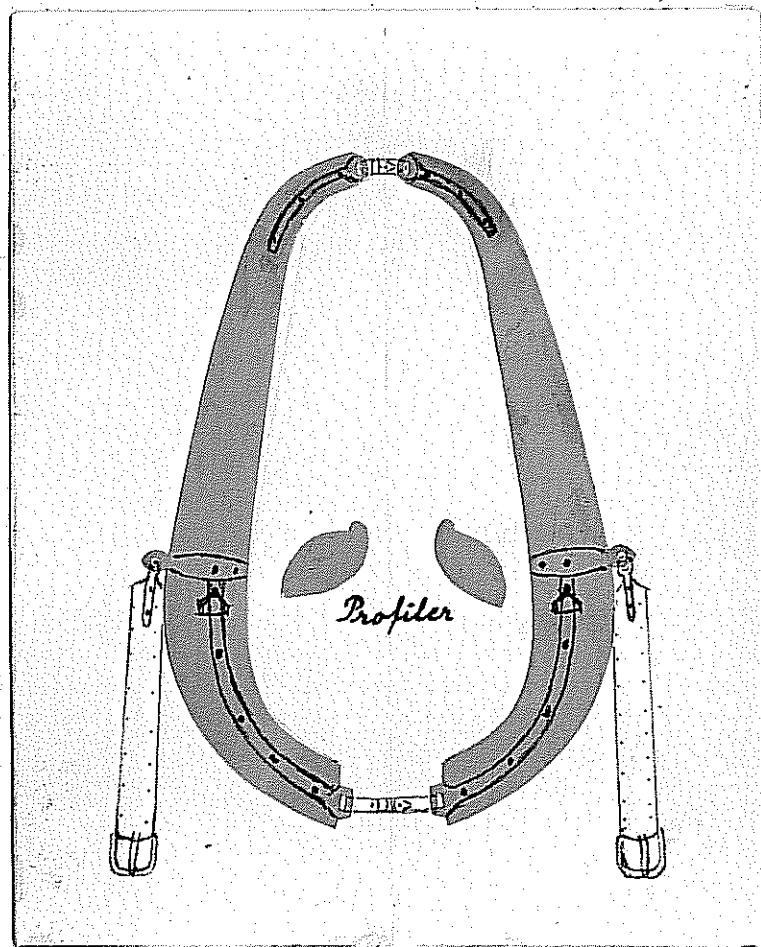
Flata arbetsbogträ för hela vulltskransar
stoppade med halm, dragremsbeslaget ligger
över utan på bogträdet, med en vikning
över innerkanten och en bastant nit tvärs
igenom på yttersidan ligger ett kanthamrat
järn, fastnitat och på bogträets flata ytter-
kant ligger plattjärn påskruvat, på det ena
med en öglan med fasthängande bröstkoppellänk
å det andra en krok, toppremmen kan vara av
ölika typer.

Sigfrid Svensson, 1960

*Sigfrid
Svensson*

M. 14898:13.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Halvkollerbogträ för finare selar med löskrubbbara stängkoppelöglor och infällda beslag i båda krökarna, nättat å smäckra, å stoppade invändigt med skinn, stopningen av nöthår eller svinborst. Dett fans också såkallad helkoller, men där var inga bogträ utan en hel ring av järn, som var helt klädd med skin å stoppad invändigt mot hästen, ock vari draglädren hakades fast, denna ring fick trädas över hästens huvud.

Sigfrid Svensson, 1960.